

Zmijova, I., Litovchenko, Ya., & Guslenko, I. (2024). Integraciya transmedia v proces navchannya inozemnykh mov: mozhlivosti ta vyklyky [Integrating transmedia into the process of teaching foreign languages: opportunities and challenges]. *Visnyk XNU imeni V.N. Karazina. Seriya: Inozemna filologiya. Metodyka vykladannya inozemnykh mov*, (99), 94–101. <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2024-99-12> [in Ukrainian].

УДК 378.011.3-051:159.923.2

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(26\).2024.161-174](https://doi.org/10.35387/od.2(26).2024.161-174)

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНІ НАВИЧКИ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Хомич Лідія Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Khomych Lidiia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Deputy Director for Research at the Ivan Ziazun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1130-4395>

E-mail: ukrlida@ukr.net

Анотація. У статті автором проаналізовано проблему професійного розвитку вчителя сучасної української школи, який здатний самостійно діяти і приймати рішення, реалізувати свій творчий потенціал, бути мобільним і швидко адаптуватися до змін. Отже, розвиток соціально-емоційних навичок стає все більш важливим у сучасному освітньому середовищі, зокрема у дорослих вчителів. Це сприяє розширенню їхніх професійних компетентностей і визначає актуальність досліджуваної проблеми. Метою статті є обґрунтування комплексу соціально-емоційних навичок, якими має володіти вчитель задля підготовки учнів до успішної життєдіяльності. Відповідно проаналізовано дві групи соціально-емоційних навичок. Перша група – пізнай свої можливості взаємодії з людьми, до якої віднесено навички емпатії до оточуючих, толерантного ставлення до дітей і дорослих, керування емоціями, командної роботи і самоорганізації. Їхній розвиток залежить від рівня соціального і емоційного інтелекту вчителя. Друга група – розвивай свої можливості, до неї входять навички які є важливими для професійної діяльності вчителя: комунікації, адаптивності, лідерства і мотивації, критичного мислення і саморефлексії. Обидві групи соціально-емоційних навичок вчителя мають розвиватися комплексно у взаємодії.

Здійснений аналіз навичок доводить, що вони відіграють ключову роль у професійному розвитку та конкурентоспроможності вчителя.

Ключові слова: соціально-емоційні навички; навички XXI століття; м'які навички вчителя; професійний розвиток вчителя; конкурентоспроможність вчителя.

Khomych Lidiia

SOCIO-EMOTIONAL SKILLS AS THE BASIS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS OF A TEACHER

Abstract. The article analyzes the problem of professional development of a modern Ukrainian school teacher who can act independently and make decisions, realize his creative potential, be mobile and quickly adapt to changes. The development of socio-emotional skills is becoming increasingly important in the modern educational environment, particularly for adult teachers. This contributes to the expansion of their professional competencies and determines the relevance of the problem under study. The aim of the article is to substantiate the complex of social and emotional skills that a teacher must possess in order to prepare students for successful life. Accordingly, two groups of social and emotional skills were analyzed. The first group – get to know your opportunities for interaction with people, which includes the skills of empathy for others, tolerant attitude towards children and adults, management of emotions, teamwork and self-organization. Their development depends on the level of the teacher's social and emotional intelligence. The second group is to develop your capabilities, it includes skills that are important for the professional activity of a teacher: communication, adaptability, leadership and motivation, critical thinking and self-reflection. Both groups of social and emotional skills of a teacher should be developed comprehensively in interaction. The analysis of skills proves that they are important in the professional development and competitiveness of a teacher.

Key words: social-emotional skills; 21st century skills; teacher's soft skills; teacher's professional development; teacher's competitiveness.

Постановка проблеми, її актуальність. В умовах сьогодення, лише ґрунтовних знань і практичного досвіду вже не достатньо для побудови успішної кар'єри вчителя, оскільки основною вимогою сучасного суспільства є здатність самостійно діяти, швидко приймати рішення, реалізувати особистісний творчий потенціал, бути мобільним, швидко адаптуватися до умов життя, що змінюється та розвивається (Мірошник, 2023). Тому, педагогічну освіту в Україні необхідно спрямовувати не на розвиток hard skills (твердих навичок), тобто знань з конкретних дисциплін, а пріоритет надавати soft skills (м'яким навичкам), що сприяють розвитку креативного мислення, емоційного інтелекту, роботі в команді, пошуку

спільних рішень, лідерських якостей, комунікативних умінь тощо.

У науковій літературі навички XXI століття поділяють на такі групи: *hard skills* (тверді навички) – вузькоспеціалізовані, діють у сталих умовах і в межах однієї професії; *digital skills* (цифрові навички) – виникли у зв'язку з глобальною цифровізацією; *soft skills* (м'які навички) – універсальні, що допомагають досягти успіху в будь-якій професії, передбачають високі комунікаційні здібності та самоорганізацію, вміння довгострокового планування, командну роботу. Вчені з Гарварду та Стенфорду запевняють, що професійний успіх на 85 % залежить саме від *soft skills* (12 м'яких навичок..., URL).

Соціально-емоційні навички (СЕН) – це навички, які потребують ефективного відбору знання з широкого кола інформації. Вчитель має застосовувати їх у професійному та особистому розвитку, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку праці, щасливими та успішними в життєдіяльності. За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), соціально-емоційні навички (які ще називають м'якими, гнучкими або навичками XXI століття, *soft* або *life skills*) – це індивідуальні здатності, риси і характеристики, які можна розвивати протягом життя та що важливі для навчальних досягнень, соціальних відносин і згуртованості, конкурентоспроможності на ринку праці, активної громадянської позиції й благополуччя людини загалом (Що таке соціально-емоційні навички?, URL).

Отже, соціально-емоційні навички – це особисті звички та риси, які визначають, як вчитель взаємодіє з оточуючими та уміє працювати самостійно, вони стають все більш важливими у сучасному освітньому середовищі. Вчителі, які володіють цими навичками виділяються серед колег, користуються авторитетом у них та учнів.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблема СЕН активно досліджується зарубіжними науковцями з початку 90-х років минулого століття, а вітчизняними – з другого десятиліття нинішнього. Дослідження охоплюють різні наукові дисципліни, зокрема: педагогічна психологія вивчає розвиток емоційного інтелекту та ефективність взаємодії між вчителем і учнями; соціальна психологія досліджує, як соціальні навички впливають на формування групової динаміки в класі та взаємодію між учнями; менеджмент в освіті досліджує лідерські якості та вміння працювати в команді; порівняльна педагогіка аналізує підходи до розвитку м'яких навичок у різних освітніх системах; соціологія освіти вивчає, як культурні та соціальні фактори впливають на розвиток м'яких навичок вчителів. Ці дисципліни допомагають майбутнім вчителям зрозуміти важливість м'яких навичок для успішної педагогічної діяльності та формування позитивного навчального середовища.

Автори досліджують розвиток м'яких навичок як складову фахової підготовки майбутніх вчителів (О. Семенов, Л. Охріменко); актуальні

професійні і життєві навички вчителів (О. Жовнич, І. Мірошник); емоційний інтелект як складову професійної успішності, формування емоційної стійкості в умовах стресу (О. Караман, Н. Чепелева, І. Бартенева, О. Сидоренко); розвиток соціально-емоційних навичок у вчителів, інтеграцію СЕН у систему підготовки педагогів (Л. Корнієнко, О. Пометун, О. Савченко). У своїй статті Ю. Гришина наводить результати соціологічного опитування, де батьки мали скласти портрет ідеального вчителя, обираючи найважливіші його характеристики. Вона зазначає, що «досконале знання свого предмета» посіло аж десяте місце, його важливість відзначили лише 30% опитаних. Загалом же топ-10 характеристик ідеального вчителя виглядає так: повага до кожного учня, рівне ставлення до всіх; вміння зацікавити навчанням, надихати учнівство; розуміння дітей, вміння знаходити з ними спільну мову; здатність розкривати учнівський потенціал; комунікабельність, відкритість до спілкування; терплячість та самоконтроль; турбота про здоров'я та емоційний стан учнівства; оригінальний стиль викладання; вміння розв'язувати конфлікти; досконале знання свого предмета (Навчити тих, хто навчає..., URL).

Зазначимо, що СЕН важливі як для майбутніх вчителів, так і для професіоналів з великим стажем роботи. Останні дослідження з психології свідчать, що їх можна цілеспрямовано розвивати навіть у дорослих вчителів, що сприятиме розширенню їхніх професійних компетентностей.

У наявних дослідженнях, ми не знайшли системного огляду щодо СЕН, якими мають володіти українські вчителі, тому **мета статті** полягає в обґрунтуванні комплексу соціально-емоційних навичок, якими має володіти вчитель задля підготовки учнів до успішної життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З-поміж м'яких навичок (soft skills) науковці часто розрізняють міжособистісні навички (адаптивність, співпраця в команді, ефективна комунікація, активне слухання, переговори, побудова публічного виступу тощо) і внутрішньоособистісні навички (самоусвідомлення, впевненість у собі, сприйняття критики, керування емоціями, стійкість, наполегливість тощо), які не лише допомагають краще вчителю навчати учнів, але й досягати власних життєвих цілей (Пометун, 2021).

Визначимо які саме СЕН складають основу професійного розвитку вчителя закладу загальної середньої освіти і володіння якими дозволяє йому бути конкурентоспроможним. М'які навички (soft skills) вчителя умовно можна класифікувати на кілька основних груп, однак зазначимо, що вони мають розвиватися комплексно у процесі професійного становлення і розвитку вчителя:

перша група – пізнай свої можливості взаємодії з людьми – емпатії до оточуючих, толерантного ставлення до дітей і дорослих, керування емоціями, командної роботи і самоорганізації;

друга група – розвивай свої можливості – комунікації, адаптивності, лідерства і мотивації, критичного мислення і саморефлексії.

Проаналізуємо кожну групу СЕН і навички, які до них відносимо.

Оскільки соціальний і емоційний інтелект є основою формування і розвитку СЕН і пов'язаний перш за все з пізнанням себе, своїх можливостей у професійній взаємодії, тому проаналізуємо ці поняття.

Соціальний інтелект – це здатність взаємодіяти з іншими людьми, розуміти їхні почуття та перспективи, співпрацювати в команді та вирішувати конфлікти. На початку ХХ ст. американський психолог Е. Торндайк вперше використав поняття «соціальний інтелект». Він зазначав, що для кар'єрного зростання недостатньо бути гарним спеціалістом, оскільки необхідно ще й вміти підтримувати ефективну взаємодію з іншими людьми. Науковці стверджують, що володіння соціальним інтелектом допомагає слухати співрозмовника, розуміти сказане та підтримувати будь-яку розмову з різними людьми. Вони пов'язують соціальний інтелект зі здібністю людей автоматично висловлювати судження про людей і прогнозувати їх можливі реакції. (Соціальний інтелект..., URL).

Отже, соціальним інтелектом є здібності, завдяки яким визначається успішність соціальної взаємодії. Для розвитку соціального інтелекту існують дієві способи, серед яких: толерантне ставлення до дітей і дорослих, спостереження за учнями, активне слухання і спілкування. Він активно розвивається паралельно з розвитком емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект – це уміння розпізнавати та керувати своїми емоціями, співчувати та розуміти емоції учнів, вміти створювати підтримуючу атмосферу в класі.

Поняття «емоційний інтелект» уведене в науковий обіг Дж. Мейєром і П. Селовеєм у 1990 році (Mayer, Salovey 2000). Від початку, емоційний інтелект був предметом дослідження психології. В умовах сьогодення він є предметом вивчення й інших дисциплін – гуманітарних, соціальних, педагогічних. Це поняття складають емоційні здібності – розпізнавання емоційних станів у собі та інших, використання емоцій для спрямування думок і поведінки, розуміння того, як емоції формують поведінку, і регулювання емоцій – які, безсумнівно, впливають на важливі соціальні та особистісні результати (Hogeveen, Salvi, Grafman, 2016).

Вітчизняні вчені розглядають емоційний інтелект як складне інтегративне утворення, що містить сукупність когнітивних, поведінкових та емоційних якостей особистості, спрямованих на розуміння, регуляцію та контроль своїх емоцій та емоційних проявів оточуючих людей, що впливає на успішність міжособистісної взаємодії (Бартенева, 2023).

Психологи поділяють емоційний інтелект на чотири категорії навичок: усвідомлення особистих емоцій, їх впливу на життя, розуміння своїх слабких і сильних сторін і спокійне співіснування з ними; загальна

емпатія і комфортне самопочуття у великій групі людей; вміння ясно і виразно спілкуватися з іншими, пояснити очікування, активно слухати, впливати і надихати, працювати в команді або очолювати її і залагоджувати конфлікти; вміння керувати емоціями, обмежувати їх руйнівний вплив на себе, здатність виконувати взяті на себе зобов'язання, підтримувати довгострокові відносини і змінюватися відповідно до середовища (Емоційний інтелект, URL).

Таким чином, емоційний інтелект – багатокомпонентне утворення, що включає в себе: 1) ідентифікацію емоцій (здатність сприймати, ідентифікувати, адекватно виражати емоційний стан); 2) використання емоцій для підвищення ефективності мислення та діяльності (здатність використовувати емоції для переспрямування уваги на потрібну подію, вміння використовувати перепади настрою як засіб розбору різних сторін зору на проблему); 3) розуміння емоцій (здатність встановлювати зв'язки між комплексами емоцій, розуміти переходи однієї емоції в іншу, розуміти причини емоцій); 4) управління емоціями (здатність контролювати емоції, знижувати інтенсивність негативних емоцій і продукувати в собі позитивні емоції, усвідомлення своїх емоцій) (Гоулман, 2018).

Отже, вчителі з високим емоційним інтелектом краще зрозуміють свої власні емоції та емоції учнів. Це дозволить їм ефективніше реагувати на потреби класу, створюючи підтримуюче навчальне середовище. Вони здатні навчати дітей вмінню справлятися з емоціями, вирішувати конфлікти та співпрацювати. СЕН дозволяють вчителям створювати атмосферу довіри і відкритості, що сприяє більш активному залученню учнів до командної роботи.

Командна робота – це навичка, яка передбачає співпрацю з колегами, участь у спільних проектах, організацію роботи учнів у команді. Роботу в команді як правило виділяють в окрему навичку вчителя. Однак, це той же комплекс з комунікативних навичок (здатність спілкуватися з учнями, доводити свою точку зору та знаходити компроміс у різних ситуаціях, емпатія до оточення й розуміння психології поведінки учнів у різних ситуаціях, вміння слухати), лідерських якостей, соціального та емоційного інтелекту, який дозволяє вчителю успішно виконувати свою педагогічну дію, взаємодіяти і спілкуватися на належному рівні і прагнути її ефективного результату.

Організація командної роботи в освіті є темою досліджень багатьох науковців у сфері педагогіки та психології, оскільки командна робота дозволяє підвищити рівень навчання, соціалізації та залученості учнів. Д. Дьюї вважав, що навчання має бути орієнтоване на практичний досвід і соціальну взаємодію, що формує основи для командної роботи. Він наголошував на тому, що школа повинна бути мініатюрною моделлю суспільства, де учні можуть розвивати навички співпраці. Л. Виготський відомий своєю теорією соціокультурного розвитку, яка підкреслює

значення соціальної взаємодії для розвитку дитини. Його концепція «зони найближчого розвитку» обґрунтовує важливість командної роботи, де учні можуть підтримувати одне одного та отримувати допомогу від більш досвідчених колег або вчителів.

В сучасних умовах вітчизняні вчені досліджують навички командної роботи, зокрема особливості ефективної взаємодії в групах у професійній та освітній діяльності, інтерактивні методики розвитку співпраці серед учнів та студентів, динаміку роботи в командах у кризових умовах, методики групового навчання, роль взаємодії у колективі для досягнення спільних цілей (О. Караман, Л. Корнієнко, В. Хромов та інші). Їхні дослідження підкреслюють важливість взаємодії, кооперативного навчання, розвитку соціальних навичок і створення сприятливої атмосфери для успішної командної роботи. Вчитель, застосовуючи їхні підходи, може ефективніше організовувати роботу в групах, мотивувати учнів на співпрацю та створювати навчальне середовище, де кожен учень матиме можливість розвивати свої здібності у взаємодії з іншими.

Самоорганізація включає такі навички, які дозволяють ефективно вибудовувати власну роботу, все пам'ятати і робити вчасно, до них відносять: самодисципліна, самоконтроль, вміння концентруватися, вміння знаходити і працювати з інформацією, а також бажання вчитися і постійно розвиватися.

Навички командної роботи і самоорганізації сприяють не лише професійному розвитку вчителя, але й формуванню позитивного навчального середовища для учнів. Отже, СЕН є основою для особистого та професійного розвитку вчителя, а також сприяють формуванню здорових взаємин у освітньому процесі.

Друга група СЕН передбачає розвиток вчителями своїх можливостей щодо комунікації, адаптивності, лідерства і мотивації, критичного мислення і саморефлексії.

Комунікаційні навички – це вміння чітко висловлювати свої думки, слухати та розуміти потреби учнів, налагоджувати ефективну взаємодію з батьками та колегами. Отже, СЕН мають допомагати вчителям налагоджувати продуктивну комунікацію з учнями, батьками та колегами, а також сприяють формуванню вмінь висловлювати свої думки чітко і зрозуміло, слухати інших, ефективно взаємодіяти.

Комунікаційні навички вчителя є важливим компонентом професійної компетентності педагога. Науковці досліджують, зокрема: методики розвитку комунікативної компетентності вчителя в умовах інтерактивного навчання та роботи з різновіковими групами учнів (О. Пометун); комунікативну культуру вчителя як складову його професійної майстерності (Л. Левченко, Л. Хоружа); формування комунікативної компетентності на етапі підготовки педагогів (Т. Сущенко, І. Зязюн). Ці дослідження роблять вагомий внесок у розвиток

комунікативних навичок вчителів, підкреслюючи значення мовленнєвої культури, емпатії, невербальної комунікації та вміння слухати. Їхні роботи сприяють вдосконаленню професійної підготовки педагогів та допомагають їм ефективніше взаємодіяти з учнями, створюючи сприятливе освітнє середовище.

Уміння ефективно спілкуватися, висловлювати та доносити власну думку сприяє налагодженню взаємин на різних рівнях: з учнями, їхніми батьками, колегами, з професійними партнерами чи громадськими організаціями. Спілкування можна вважати однією з найголовніших навичок і учні засвоюють це вміння, якщо постійно бачить приклади самонавчання і розвитку дорослих, які їх оточують у школі та у сім'ї. Вчителі мають демонструвати дітям, що вони разом з ними навчаються новим навичкам комунікації.

Комунікативні навички вчителя також мають забезпечувати позитивну психологічну атмосферу навчання, створювати в класі середовище довіри, за необхідності захищати окремих учнів від відчуження чи знущань. Для цього педагогу потрібні емпатія, розуміння симпатій та антипатій учнів, уважність і спостережливість щодо поведінки учнів, особливо, якщо вона здається незвичною, навички ідентифікації конфліктних ситуацій та конструктивного розв'язання конфліктів.

Спілкування вчителя з батьками передбачає перш за все встановлення з ними довірливих стосунків, тому в нагоді стануть уміння слухати батьків, бути готовими вислухати сімейні проблеми або розповідь рідних про дитину, яка допоможе зрозуміти її вчинки чи поведінку. З іншого боку, під час спілкування з батьками вчитель, спираючись на власну інтуїцію та розуміння емоцій інших має вміти доносити їм відомості про особливості дитини, про її стиль навчання, симпатії, антипатії чи будь-які поведінкові проблеми.

Отже, комунікативні навички є ціннісним аспектом професійної взаємодії, у процесі засвоєння яких вчитель вдосконалює свій внутрішній світ, емпатійність, уміння сприймати, критично мислити; виділяти головне, суттєве; визначає труднощі у спілкуванні; уміє добирати залежно від комунікативної ситуації діалогічну чи монологічну форму викладу.

Адаптивність – це гнучкість у підходах до навчання, вміння змінювати методи в залежності від ситуації. Вчителі з розвиненими СЕН здатні адаптувати свої методи викладання в залежності від потреб і особливостей учнів, що підвищує їхню ефективність. М'які навички допомагають вчителям ефективно справлятися зі стресом і вигоранням, що є важливим для підтримки їхньої професійної діяльності.

Проблема адаптивності досліджується в педагогічній психології, у контексті освітніх змін та професійного розвитку. Зарубіжні науковці, які вивчають адаптивність вчителя зазначають, що вона сприяє успішному впровадженню реформ у школах, зокрема підкреслюють: важливість

«педагогічної гнучкості», яка дозволяє вчителям пристосовувати свої методи викладання до нових умов і вимог; вчитель має бути гнучким, відкритим до змін та здатним адаптуватися до індивідуальних потреб учнів; інноваційність у педагогічній діяльності допомагає вчителям пристосовуватися до нових технологій і підходів у навчанні (М. Фуллан, К. Роджерс, Р. Стрінгер). Їхні дослідження доводять, що адаптивний вчитель може ефективно реагувати на освітні зміни, підтримувати індивідуальні потреби учнів та використовувати інноваційні підходи для вдосконалення навчального процесу.

Вітчизняні науковці досліджуючи адаптивність учителів зосереджуються на різних аспектах, зокрема включаючи педагогічну адаптацію, соціальну рефлексію, підготовку майбутніх педагогів, а також адаптивні технології в освіті (І. Бех, Т. Сущенко, Ю. Микитюк та ін.). Комплексно результати дослідження адаптивних процесів в освіті були представлені на Всеукраїнському форуму (Адаптивні процеси в освіті, 2021).

Вчитель, що володіє навичкою адаптації ефективно організує навчання учнів, враховуючи сучасні виклики освіти. Він може швидко змінювати свої методи, підходи та плани, враховуючи потреби учнів, нові освітні технології та інші обставини. Ось ключові аспекти, що допомагають розвинути цю здатність: 1) гнучкість у методах викладання (уміння адаптувати підхід до навчання, зважаючи на рівень знань, потреби та стилі навчання учнів, що особливо важливо для роботи з різнорівневими групами, де учні мають різний темп засвоєння матеріалу); 2) швидке реагування на зміни (володіння сучасними освітніми інструментами та платформами (Google Classroom, Zoom, Edmodo тощо) для організації дистанційного навчання або змішаного формату); 3) розвиток емоційного інтелекту та стресостійкості (вміти контролювати свої емоції та підтримувати позитивний настрій, навіть у стресових ситуаціях); 4) вміння до навчання та саморозвитку (готовність до постійного самонавчання, відвідувати курси, тренінги та семінари, щоб відповідати сучасним тенденціям освіти); 5) побудова комунікативних зв'язків (здатність приймати критику і конструктивний зворотний зв'язок допомагає швидше вдосконалювати методи та коригувати свої дії); 6) ініціативність і творчий підхід (запровадження нових методик, створення власних матеріалів або інноваційних підходів допомагає пристосувати навчання до нових вимог і потреб.

Отже, адаптивність вчителя в організації освітнього процесу – це комбінація гнучкості, відкритості до нових знань, уміння працювати з новими технологіями та емоційної стійкості. Здатність швидко адаптуватися до змін дозволяє педагогу ефективніше відповідати на потреби учнів, створювати сучасне навчальне середовище і зберігати свою професійну ефективність в умовах змін.

Лідерство та мотивація – навичка і вміння надихати учнів, створювати умови для самостійного навчання. Отже, вчителі, які вміють надихати учнів, мотивувати їх до навчання і розвитку, здатні стати лідерами у своїх класах. Це робить їх конкурентоспроможними на ринку праці.

Лідерські навички вчителя досліджувалися багатьма науковцями в різні періоди, адже ця тема тісно пов'язана з педагогікою, психологією та освітнім менеджментом. Зарубіжні науковці, які вивчали лідерство в освітньому середовищі, досліджують такі аспекти: стилі лідерства (авторитарний, демократичний та ліберальний), які застосовуються у педагогічній практиці і впливають на атмосферу в колективі (К. Левін, Г. Юкел); вплив лідерства вчителя на успішність навчання, коли вчитель керує груповими процесами та навчає учнів працювати разом (Р. Славін, П. Сенге, Д. Хетті). Лідерські навички вчителя досліджувалися з різних сторін: від стилів лідерства та емоційного інтелекту до трансформаційного лідерства і ролі вчителя у змінах в освіті. Результати досліджень свідчать, що успішний вчитель-лідер має надихати учнів, сприяти співпраці, підтримувати позитивний навчальний клімат і допомагати школі адаптуватися до змін, постійно вдосконалюючи освітній процес.

Вітчизняні вчені зазначають, учителям дуже потрібні лідерські навички, щоб бути авторитетом для своїх учнів, батьків і колег. Серед лідерських навичок важливими для вчителя є уміння аналізувати поточні завдання та передбачити перспективу своїх дій і впливів, уміння ідентифікувати людські ресурси, які є у класі, створювати команд, організовувати їх для розв'язання певних проблем чи завдань, мотивувати та вести їх за собою, демонструючи ентузіазм. Лідерство вчителя забезпечує учням змогу працювати над чіткими цілями та бажаними результатами навчання (Пошетун, 2021).

Вчитель-лідер здатний мотивувати, підтримувати та вести за собою своїх учнів, ставлячи перед ними високі стандарти і надаючи приклад для наслідування. Розвиток лідерських навичок допомагає вчителю бути не просто викладачем, а наставником і мотиватором.

Обґрунтуємо основні лідерські навички вчителя, серед яких: комунікабельність, вміння передавати інформацію чітко та зрозуміло, слухати та виявляти повагу до інших; вміння надихати і мотивувати, розвивати бажання учнів до самовдосконалення; здатність розуміти і контролювати власні емоції та емоції учнів; розв'язання проблем і прийняття рішень, здатність швидко оцінити ситуацію, знайти найкращі рішення для подолання проблем, враховуючи різні точки зору; вміння планувати та організовувати освітній процес, структурувати заняття, розподіляти ресурси й контролювати час; власним прикладом демонструвати дисциплінованість, відповідальність і відданість справі.

Лідерські навички є важливим компонентом роботи вчителя, який

надиhaє, підтримує, розвиває критичне мислення, допомагає учням знайти себе. Формування лідерських навичок це тривалий процес, який потребує від вчителя готовності до саморозвитку, рефлексії та відкритості до нового.

Критичне мислення – це навичка і здатність аналізувати інформацію та робити обґрунтовані висновки, сприяти розвитку критичного мислення в учнів.

В Україні науковці досліджують проблему критичного мислення вчителів, розглядаючи її як важливий елемент педагогічної діяльності та професійного розвитку. Їхні дослідження підкреслюють значення критичного мислення вчителя для ефективної комунікації з учнями, розв'язання проблем у класі та реалізації освітніх інновацій. У педагогічній науці, зокрема досліджують такі аспекти цієї проблеми: методи розвитку критичного мислення вчителів і учнів в рамках освітніх інновацій (С. Палій, О. Пометун), формування критичного мислення вчителів у контексті педагогічної освіти (Л. Ващенко, І. Єрмакова, О. Савченко, Г. Сазоненко); розвиток критичного мислення як однієї з ключових компетентностей педагога в умовах модернізації освіти (М. Кузьміна, Н. Скотна). Ці дослідження роблять вагомий внесок у професійне зростання вчителів та підвищення якості освіти в Україні.

Розвиток критичного мислення вчителя є важливим кроком до підвищення ефективності навчання та глибшого розуміння складних питань освіти. Воно дозволяє вчителю не лише передавати знання, але й стимулювати учнів до самостійного осмислення інформації.

Розвинене критичне мислення вчителя сприяє реалізації *саморефлексії* та аналізу власного досвіду, це може здійснюватися на основі ведення щоденника спостережень, в якому щоденно занотовуються результати спостережень, успіхи та невдачі у викладанні, щоб аналізувати причини та наслідки певних методів навчання. Вчитель також має регулярно здійснювати самооцінювання, тобто оцінку власних методів викладання та роботи на основі зворотного зв'язку від учнів, колег, адміністрації. І як підсумок, ставити питання до себе, такі як «Що я зробив сьогодні ефективно?» або «Що я міг би зробити краще?», щоб підтримувати розвиток критичного мислення.

Саморефлексії певною мірою може сприяти також менторство, зокрема наставництво з боку досвідчених педагогів може допомогти молодим вчителям навчитися критично мислити, орієнтуючись на реальні приклади. Конструктивний зворотний зв'язок від учнів, колег, керівництва допомагає бачити свою діяльність всебічно і сприяти її вдосконаленню. Саме ці процеси забезпечують постійний професійний розвиток.

Таким чином, розвиток критичного мислення вчителя – це тривалий процес, що вимагає постійної саморефлексії, навчання, обміну досвідом та вміння бачити освітній процес з різних перспектив. Критично

мислячий вчитель є не лише джерелом знань, а й наставником, який мотивує учнів мислити глибше та самостійно аналізувати інформацію.

Здійснений аналіз СЕН доводить, що вони відіграють ключову роль у *професійному розвитку та конкурентоспроможності вчителя*. Сьогодні значення розвитку таких навичок та соціально-емоційного навчання стає безпрецедентним у світі, який постійно змінюється. Міжнародна організація CASEL характеризує це навчання «як невіддільний складник освіти й розвитку особистості, що передбачає набуття людиною здатності регулювати власні емоції, давати раду стресу і брати під контроль негативні почуття, поглиблювати розуміння власних емоцій, а також набувати у цій взаємодії навичок сприйняття та розпізнавання емоцій інших людей, що забезпечує опанування вміннями взаємодіяти з іншими, виявляти емоційну грамотність, зокрема навички спілкування, розв'язання конфліктів та виявлення співпереживання. Загалом гарантує успішність і добробут людини» (Fundamentals).

Розвиток м'яких навичок вчителя може відбуватися через різні підходи і методи, зокрема: навчання, що передбачають участь у курсах, семінарах та тренінгах, які спеціально фокусуються на розвитку комунікаційних навичок, емоційного інтелекту, управлінських навичок тощо; професійне спілкування, як обмін досвідом з колегами, участь у професійних громадах та форумах, де можна обговорювати практики та отримувати зворотний зв'язок; саморефлексія – це регулярний аналіз власних дій, вмінь та взаємодій з учнями; менторство – це пошук менторів, які можуть надати підтримку і допомогти розвивати конкретні навички; практика активного слухання – це удосконалення навичок слухання та зворотного зв'язку під час спілкування з учнями та колегами; самоосвіта – це ознайомлення з літературою, статтями та дослідженнями в галузі педагогіки, психології та управління; проекти, які дозволяють розвивати лідерські та комунікаційні навички; зворотний зв'язок від учнів щодо власного стилю навчання та взаємодії; техніки управління стресом, що передбачають розвиток навичок саморегуляції. Ці підходи можуть допомогти вчителям не лише вдосконалити свої м'які навички, але й створити більш позитивне навчальне середовище для учнів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-емоційні навички відіграють важливу роль у професійній діяльності вчителя, оскільки вони безпосередньо впливають на ефективність навчання, взаємодію з учнями, колегами та батьками, а також на загальний психологічний клімат в класі. Отже, вчителі з добре розвиненими соціально-емоційними навичками здатні: створювати позитивну атмосферу в класі; зменшувати конфлікти та вирішувати напружені ситуації з мінімальними емоційними витратами; розуміти і співпереживати, а також адекватно реагувати на емоційні потреби учнів, сприяти їхньому розвитку та зменшенню рівня стресу; адаптувати свої методи викладання до

емоційного стану учнів, допомагаючи їм справлятися з труднощами та невдачами; здатний ефективно спілкуватися, проявляти емпатію, слухати і правильно реагувати на ситуації, створювати атмосферу довіри та взаємоповаги, що покращує загальну якість освітнього процесу; керувати своїми емоціями, зберігати спокій у складних ситуаціях і підтримувати психологічний баланс, що дозволяє вчителю бути більш ефективним у своїй роботі. Тому, розвиток СЕН є важливим для професійного зростання педагога і актуальним для дослідження технологій їх розвитку у дорослих вчителів.

Список використаних джерел

- 12 м'яких навичок, важливих для щасливого життя, та як їх розвинути. <https://osvitoria.media/experience/12-m-yakyh-navychok-vazhlyvi-dlya-shhaslyvogo-zhyttya-ta-yak-yih-rozvynuty/>.
- Адаптивні процеси в освіті (2021). 3б. матеріалів 6-го Всеукраїнського форуму з міжнародною участю: [за заг. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростоки, ред. з заг. питань: Л. О. Лузан, О. О. Почуєва, З. В. Рябова]. Харків, Мачулін, вип. 3, 169 с.
- Бартенєва І. О. (2023). Теоретичні аспекти формування емоційного інтелекту в майбутніх учителів. Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі : матеріали всеукр. наук.-пед. підвищення кваліфікації, 6 березня – 16 квітня 2023. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 31-34.
- Гоулман Д. (2018). Емоційний інтелект. Харків: Віват, 512 с.
- Емоційний інтелект. <https://pleso.me/blog/emocijnij-intelekt>
- Мірошник І. (2023). Класифікація soft skills в іншомовній професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. Актуальні питання підготовки сучасних учителів і викладачів іноземних мов. Серія: Педагогічні науки. Вісник № 21 (177). 108-114.
- Навчити тих, хто навчає. Як має змінитися педагогічна освіта. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3680264-navciti-tih-hto-navcae-ak-mae-zminitisa-pedagogicna-osvita.html>
- Пометун О. І. (2021). М'які навички вчителя для міцної школи. Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. Дніпро : Міжнародний гуманітарний дослідницький центр. 148-150.
- Соціальний інтелект: що це таке та як його прокачати. <https://budni.rabota.ua/ua/career/sotsialnyy-intelekt>
- Що таке соціально-емоційні навички? <https://www.edcamp.ua/shcho-take-sotsialno-emotsijni-navychky/>
- Fundamentals of SEL. Available at: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/>
- Hogeveen J, Salvi C, Grafman J. (2016). 'Emotional Intelligence': Lessons from Lesions. Trends Neurosci. 39(10). 694–705.

Mayer J.D., Salovey P. (2000). The Intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. V. 12. No 4. 433–442.

References (translated and transliterated)

- 12 miakykh navychok, vazhlyvykh dla shchaslyvoho zhyttia, ta yak yikh rozvynuty [12 soft skills important for a happy life and how to develop them]. <https://osvitoria.media/experience/12-m-yakyh-navychok-vazhlyvi-dlya-shhaslyvogo-zhyttya-ta-yak-yih-rozvynty/> [in Ukrainian].
- Adaptyvni protsesy v osviti* [Adaptive processes in education] (2021). Zb. materialiv 6-ho Vseukrainskoho forumu z mizhnarodnoi uchastiu: [za zah. red. H. V. Yelnikovoi, M. L. Rostoky, red. z zah. pytan: L. O. Luzan, O. O. Pochuieva, Z. V. Riabova]. Kharkiv, Machulin, vyp. 3, 169 [in Ukrainian].
- Bartienieva I. O. (2023). Teoretychni aspekty formuvannia emotsiinoho intelektu v maibutnikh uchyteliv [Theoretical aspects of the formation of emotional intelligence in future teachers]. *Rol sotsialnogo ta emotsiinoho intelektu yak naivazhlyvishykh soft-skills XXI stolittia v osvithnomu protsesi – The role of social and emotional intelligence as the most important soft-skills of the 21st century in the educational process: materialy vseukr. nauk.-ped. pidvyshchennia kvalifikatsii*, 6 bereznia – 16 kvitnia 2023. – Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 31-34 [in Ukrainian].
- Emotsiyni intelekt [Emotional intelligence]. <https://pleso.me/blog/emocijnij-intelekt> [in Ukrainian].
- Fundamentals of SEL. Available at: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/> [in English].
- Hogeveen J, Salvi C, Grafman J. (2016). 'Emotional Intelligence': Lessons from Lesions. *Trends Neurosci*. 39(10). 694–705 [in English].
- Houlman D. (2018). Emotsiyni intelekt [Emotional intelligence]. Kharkiv: Vivat, 512 [in Ukrainian].
- Mayer J.D., Salovey P. (2000). The Intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. V. 12. No 4. 433–442 [in English].
- Miroshnyk I. (2023). Klasyfikatsiia soft skills v inshomovnij profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly [Classification of soft skills in foreign language professional training of future primary school teachers]. *Aktualni pytannia pidhotovky suchasnykh uchyteliv i vykladachiv inozemnykh mov - Current issues in the training of modern teachers and lecturers of foreign languages*. Serii: Pedagogichni nauky. Visnyk № 21 (177). 108-114 [in Ukrainian].
- Navchyty tykh, khto navchaie. Yak maie zminytsia pedahohichna osvita [Educating those who teach. How teacher education should change]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3680264-navciti-tih-hto-navcae-ak-mae-zmynitsia-pedagogicna-osvita.html> [in Ukrainian].
- Pometun O. I. (2021). Miaki navychky vchytelia dla mitsnoi shkoly [Soft skills of a teacher for a strong school]. *Stan osvithnogo protsesu v umovakh vykykiv sohodennia – The state of the educational process in the face of today's challenges: materialy Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. Dnipro : Mizhnarodnyi humanitarnyi doslidnytskyi tsentr*. 148-150 [in Ukrainian].
- Shcho take sotsialno-emotsiini navychky? [What are social-emotional skills?] <https://www.edcamp.ua/shcho-take-sotsialno-emotsiini-navychky/> [in Ukrainian].
- Sotsialnyi intelekt: shcho tse take ta yak yoho prokachaty [Social intelligence: what it is and how to improve it]. <https://budni.rabota.ua/ua/career/sotsialnyy-intelekt> [in Ukrainian].